

Р. Б. Примуш,
к. держ. упр., м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-2408-6780

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.13—14.40

КОНЦЕПТУАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ СУТНІСНО-ПРОСТОРОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК БЕЗПЕКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

R. Primush,
PhD in Public Administration, Kyiv

CONCEPTUAL AND STRATEGIC ASPECTS OF THE ESSENTIAL AND SPATIAL
CHARACTERISTICS OF THE SECURITY OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS
IN THE PERIOD OF TRANSFORMATIONAL CHANGE

Статтю присвячено науковому обґрунтуванню та дослідженню проблематики концептуально-стратегічних аспектів сутнісно-просторових характеристик безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін.

В контексті проведеного дослідження представлено ряд рекомендацій, які дозволять активніше впроваджувати практики впровадження концептуально-стратегічних аспектів сутнісно-просторових характеристик безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін. Зроблено висновок, що проблема безпеки соціально-економічних систем завжди була, є і, очевидно, довго буде серед найважливіших. Нині вона є особливо актуальною для нашої Батьківщини, адже в на кожному етапі становлення та розвитку української державності, навіть у найскладніші й суперечливі епохи, даний аспект посідав чільне місце. В той же час, сучасне розуміння безпеки соціально-економічних систем не обмежується воєнним аспектом, так може бути уособлення і діяльності людини, держави, світової спільноти з виявлення, попередження та усунення тих факторів та обставин, які здатні позбавити фундаментальних матеріальних та духовних цінностей, завдати їм шкоди, закрити шлях для розвитку та навіть виживання, а отже, на рубежі нинішнього та майбутнього століть спектр небезпек, що загрожують самому існуванню людства та державності, значно розширився, і цей процес, невпинно наростає.

Акцентовано увагу на тому, що становлення ринкових відносин у постсоціалістичних країнах у процесі переходу від централізовано-організованої системи до ринкової, що характеризується наявністю спонтанних порядків та здатної до самоорганізації, об'єктивно обумовлює посилення розпорошеності у суспільстві й економіці та необхідність дослідження у зв'язку з цим проблем самоорганізації та регулювання соціально-економічних систем. Необхідність формування механізмів забезпечення довгострокового економічного зростання, підтримки самоорганізації в економіці та можливість державного управління змінами складних соціально-економічних систем вимагають виявлення закономірностей їхнього функціонування в умовах становлення нової для вітчизняної науки дослідницької парадигми. Сфері дослідження, що є предметом даної роботи, за своєю суттю є міждисциплінарною, оскільки є сферою перетину наукових інтересів представників економічної теорії, теорії управління, світової економіки та міжнародних відносин, загальносистемних концепцій розвитку, теорії систем тощо, адже питання забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін є фундаментальним аспектом на сучасному етапі українського державотворення.

The article is devoted to the scientific substantiation and research of the problems of conceptual and strategic aspects of the essential-spatial characteristics of the security of socio-economic systems in the period of transformational changes.

In the context of the study, a number of recommendations are presented that will allow more active implementation of practices for the implementation of conceptual and strategic aspects of the essential and spatial characteristics of the security of socio-economic systems in the period of transformational change. It is concluded that the problem of security of socio-economic systems has always been, is and obviously will be among the most important for a long time. Today it is especially relevant for our Motherland, because at every stage of formation and development of Ukrainian statehood, even in the most difficult and controversial eras, this aspect occupied a prominent place. At the same time, the modern understanding of the security of socio-economic systems is not limited to the military aspect, so it can be the personification of human activities, the state, the world community to identify, prevent and eliminate those factors and circumstances that can deprive fundamental material and spiritual values. harm them, to close the way for development and even survival, and thus, at the turn of the present and future centuries, the range of dangers that threaten the very existence of humanity and statehood has expanded significantly, and this process is constantly growing.

Emphasis is placed on the fact that the formation of market relations in post-socialist countries in the process of transition from a centralized to a market system, characterized by spontaneous order and capable of self-organization, objectively determines the increasing dispersion in society and economy and the need for research thus the problems of self-organization and regulation of socio-economic systems. The need to form mechanisms to ensure long-term economic growth, support self-organization in the economy and the ability to manage changes in complex socio-economic systems require the identification of patterns of their functioning in a new research paradigm for domestic science. The field of research, which is the subject of this work, is essentially interdisciplinary, as it is the area of intersection of scientific interests of economic theory, management theory, world economy and international relations, system-wide development concepts, systems theory, etc. in the period of transformational changes is a fundamental aspect at the present stage of Ukrainian statehood.

Ключові слова: державне регулювання, державне управління, соціально-економічна безпека, безпека, трансформаційні зміни.

Key words: state regulation, public administration, socio-economic security, security, transformational changes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Становлення ринкових відносин у постсоціалістичних країнах у процесі переходу від централізовано-організованої системи до ринкової, що характеризується наявністю спонтанних порядків та здатної до самоорганізації, об'єктивно обумовлює посилення розпороченості у суспільстві й економіці та необхідність дослідження у зв'язку з цим проблем самоорганізації та регулювання соціально-економічних систем. Необхідність формування механізмів забезпечення довгострокового економічного зростання, підтримки самоорганізації в економіці та можливість державного управління змінами складних соціально-економічних систем вимагають виявлення закономірностей їхнього функціонування в умовах становлення нової для вітчизняної науки дослідницької парадигми. Сфера дослідження, що є предметом даної роботи, за своєю суттю є міждисциплінарною, оскільки є сферою перетину наукових інтересів представників економічної теорії, теорії управління, світової економіки та міжнародних відносин, загальносистемних концепцій розвитку, теорії систем тощо, адже питання забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін є фундаментальним аспектом на сучасному етапі українського державотворення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-прикладні аспекти дослідження забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період

трансформаційних змін знайшли своє відображення у наукових працях багатьох вчених, зокрема таких як: Л. Абалкін, Л. Акімова, О. Барановський, О. Власюк, В. Гесць, Б. Губський, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Кириленко, В. Ліпкан, В. Мартинюк, О. Новікова, В. Онищенко, А. Сухоруков, В. Франчук та багато інших. Водночас, питання пов'язані із пошуком концептуально-стратегічних аспектів сутнісно-просторових характеристик безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін ще не отримали належного теоретико-прикладного обґрунтування та дослідження, що також пов'язано й із мінливістю вітчизняного законодавства, його постійного оновлення та наповнення.

Внаслідок чого метою даної статті є наукове обґрунтування та дослідження проблематики концептуально-стратегічних аспектів сутнісно-просторових характеристик безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Вітчизняне суспільство перманентно перебуває у стані перехідного періоду, адже процес наповнення вітчизняного законодавства нормами та стандартами міжнародного рівня досі триває. В умовах самостійного існування, в рамках курсу радикальних реформ воно переживає процес ламання сформованих за попередню радянську епоху основ ідеології, економічного, політичного, соціального і духовного життя. При цьому, з

одного боку, робляться спроби запозичення та запровадження досвіду організації суспільного життя в країнах Західної Європи та Сполучених Штатів Америки, а з іншого — відроджується інтерес до історичного минулого України, йде напрямок пошуку шляхів поєднання досягнень західноєвропейської цивілізації з національними особливостями України.

У всіх цих складних та суперечливих явищах суттєву, а найчастіше і вирішальну роль грає процес змін у політичній системі суспільства. Саме політична система є владно-упорядковуючим суб'єктом всього суспільного життя та від його характеру та якості функціонування, злагодженості дій всіх її підсистем багато в чому залежить реалізація історичного завдання — забезпечити процвітання як великої держави та її уособлення в якості провідних країн світу. Реформування жодного з компонентів політичної системи сучасного українського суспільства, жодної з її підсистем не можна вважати завершеним. Досі не вироблені оптимальні форми основних інститутів держави та способи їх взаємодії, не склалося розвиненої та стійкої багатопартійної системи, не прийнято або потребує серйозного коригування багато законів, що регламентують політичне життя суспільства та діяльність політичних суб'єктів, вкрай повільно йдуть процеси формування нової політичної культури, політичної ідентифікації громадян та консолідації політичної свідомості соціальних груп. Однак саме ця обставина спонукає виділити основну ланку в політичній системі суспільства, адекватне реформування якої дозволить визначити позитивні результати реформування системи в цілому [1].

Як зазначається у науковій літературі, сучасний етап соціальних перетворень найчастіше позначається поняттями "трансформація" і "перехід", що нерідко розглядаються як синоніми. Тим часом зміст цих понять розкривається по-різному. На наш погляд, поняття перехід передбачає наявність суб'єкта, який знає кінцеву мету руху і користується довірою тих, кого він веде у вибраному напрямку. Стосовно суспільства це передбачає наявність сильної влади, керованої конкретною ідеєю, а також авторитетної команди, яка має ясну і реалістичну мету, що спирається на обґрунтовану програму дій і користується широкою підтримкою громадян. При цьому важливо, щоб цілі команди відповідали інтересам суспільства, а програма - наявним можливостям.

На жаль, у сучасній Україні не виконується жодна з цих умов. Тут немає такої партії чи громадського руху, чия програма має масову підтримку громадян. Відсутня уявлення, що розділяється активно більшістю, про бажаний устрій суспільства. Досі точаться запеклі суперечки щодо конкретних шляхів виведення країни з кризи, а тим часом в економіці та політичній сфері продовжуються руйнівні процеси, хоча й завдання, що висувуються владою у цілому мають конструктивний характер, але не підкріплюються відповідними засобами і тому на практиці часто не вирішуються [2, с. 420].

Концепція трансформації підкреслює залежність суспільних зрушень від дій не тільки верхніх, але також середнього та базового верств суспільства, представники яких виходять із власних інтересів та діють в умовах не цілком сформованого та нежорсткого інституційного середовища. Головними рушійними силами

трансформаційного процесу є, з одного боку, правляча еліта з бюрократією, що примикає до неї, а з іншого, соціально-зрілі, економічно та політично активні представники масових громадських груп, насамперед — середніх верств. Звідси - залежність його результатів від того, як управлінські заходи "верхів" сприймаються масовими верствами суспільства. Значною мірою спонтанний характер соціальної трансформації суспільства виключає характерну для переходу презумпцію руху на задалегідь заданому напрямку — результати трансформації важко передбачити. Хоча проблема стратегічних орієнтирів й у разі залишається досить актуальною, проте на першому плані висувається збереження соціальної стабільності [3, с. 19].

Трансформаційні процеси охоплюють усі рівні суспільної вертикалі: загальнонаціональний, регіональний, локальний, груповий, індивідуальний, натомість виникають неузгодженості та розбіжності у розумінні конкретних питань, а окремі рішення та орієнтири нерідко наштовхуються на пряму протидію регіональних та місцевих спільнот та еліт, опір організацій та громадян. Свідченням цього може бути виняткове різноманіття суспільних ситуацій, що склалися у різних регіонах країни, зокрема безпосередньо сусідніх. Всі ці обставини ускладнюють управління аналізованими процесами, ускладнюють контроль та прогнозування їх результатів.

Зрозуміло, найбільш активними "рушійними елементами" у процесі демократизації суспільства і особливо у формуванні нових політичних інститутів, їх організації, облаштуванні, впровадженні суспільного життя є аж ніяк не народні маси. Таку роль, зазвичай, грає еліта нашого суспільства та/або частина різних його секторів, тобто меншість, що спирається на отриманий, так чи інакше, "мандат народної довіри". Навіть у формуванні профспілок — однієї з наймасовіших громадських інститутів — вирішальне значення мають самовіддані дії десятків чи, найбільше, сотень людей, які створюють свого роду робочу еліту. Однак не будучи безпосередньо будівельником політичних інститутів, народна більшість тим щонайменше утворює соціальне середовище, соціальне підґрунтя і впливає на формування соціального клімату, від характеру яких вирішальним чином залежать і темпи, і спрямованість, і глибина процесу демократичної інституціоналізації. І якщо створювані елітами суспільно-політичні інститути такого роду приживаються або не приживаються на суспільному ґрунті, починають діяти відповідно до свого призначення або їх функціонування набуває характеру, більшою або меншою мірою відмінного від задуму, або якщо вони взагалі не отримують реального втілення і залишаються свого роду "декларацією про наміри", то все це значною мірою залежить від того, чи вони приймаються масами, чи відторгаються ними [4, с. 13].

Отже, завершення переходу від авторитарно-соціалістичного політико-правового устрою до системи демократичних, за своєю суттю та за способами функціонування інститутів пов'язано, чи не насамперед, з прийняттям нових порядків більшістю населення, з глибоким освоєнням народними масами відповідних цінностей, установок, соціальних та культурно-ідеологічних норм. Але складання таких, культурних і соціально-психологічних, засад системи нових суспільних інсти-

тутів — це процес, який розвивається зовсім не поступово і тим більше не швидкоплинно [5]. Відомо, що більш менш радикальне оновлення цих цінностей і норм, перехід до принципово інших, ніж раніше, уявлень про належне і правильне, до нових еталонів поведінки, складання нових звичок і традицій відбуваються, або можуть статися — головним чином, на стадії базової соціалізації нових поколінь людей. Відповідно, вступаючи в періоди активної участі в соціальному виробництві та відтворенні, нові покоління не просто заміняють у суспільному житті попередні генерації людей, а й привносять до неї нові ідеї та цінності, іноді істотно відрізняються від тих, що служили основою буття колишніх поколінь [6, с. 40—41].

Зрозуміло, в живій дійсності може статися і так, що, наприклад, деякі політичні переконання, раціональна оцінка та емоційне сприйняття конкретних політичних установок (скажімо, в сучасних умовах — свободи друку) більш-менш ґрунтовно змінилися або можуть змінитися ще у багатьох, навіть дуже багатьох і без корінних змін у структурі особистості, тому й після періоду базової соціалізації. І все ж такі стійкі і глобальні зміни в соціально-політичній свідомості, прийняття нових норм та інститутів саме як цілісної системи зазвичай походять від покоління до покоління [3, с. 20]. Тому можна стверджувати, що перехідний період від однієї суспільної системи до принципово іншої, у тому числі й час комплексних суспільно-політичних змін (подібних до тих, що переживає зараз наша країна), протікає в масштабах соціального часу. А основною одиницею його виміру є роки, але періоди життя поколінь, кратні десятиліттям. Так само межі таких змін позначаються не конкретними датами, але більш-менш широкими часовими смугами. Звідси випливає, що для складання соціокультурних передумов принципово нового суспільно-політичного устрою необхідно вступ до активного суспільного життя, принаймні, одного нового покоління — у тих випадках, коли ті новації, які воно принесе в суспільство, в його культуру, забезпечать суттєвий "заділ" змін. Зазвичай такого роду радикальні перетворення базуються на змінах, які відбуваються у складі та структурі установок, цінностей, ідеологічних та поведінкових орієнтирів кількох поколінь, кожне з яких вносить свій внесок у накопичення критичної маси передумов радикального оновлення всього суспільного устрою. Це зумовлено, зрештою, поєднанням та взаємодією різних соціально-історичних чинників. Одні з них можуть прискорювати та полегшувати його, тоді як інші — ускладнювати та сповільнювати. Однак щоразу вони відбуваються в генераційному масштабі часу, і їх треба розглядати, щоб уникнути як ілюзій, так і розчарувань, саме в цьому масштабі.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Підводячи підсумки, можна зробити висновок про те, що проблема безпеки соціально-економічних систем завжди була, є і, очевидно, довго буде серед найважливіших. Нині вона є особливо актуальною для нашої Батьківщини, адже в на кожному етапі становлення та розвитку української державності, навіть у

найскладніші й суперечливі епохи, даний аспект посідав чільне місце. В той же час, сучасне розуміння безпеки соціально-економічних систем не обмежується воєнним аспектом, так може бути уособлення і діяльності людини, держави, світової спільноти з виявлення, попередження та усунення тих факторів та обставин, які здатні позбавити фундаментальних матеріальних та духовних цінностей, завдати їм шкоди, закрити шлях для розвитку та навіть виживання, а отже, на рубежі нинішнього та майбутнього століть спектр небезпек, що загрожують самому існуванню людства та державності, значно розширився, і цей процес, невпинно наростає.

Література:

1. Іванченко Ю. М. Сутність, головні напрями та способи державної інформаційної політики в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05ijmipu.pdf>.
2. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибр. наук. пр. Київ: НІСД, 2016. 527 с.
3. Вонсович О. С. Національна безпека України в умовах сучасних геополітичних змін. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2017. Вип. 24 (2). С. 18—24.
4. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз): навч. посіб. Київ: МАУП, 2000. 152 с.
5. Савич А. С. Європейські програми формування інформаційного простору ЄС [Електронний ресурс] / А. С. Савич. Режим доступу: <http://vmv.kyumu.edu.ua/v/p09/12.pdf>
6. Марчук Є. Україна: нова парадигма поступу: аналітичне дослідження. Київ: Аваллон, 2001. 215 с.

References:

1. Ivanchenko, Yu. (2015), "Essence, the main directions and ways of the state information policy in Ukraine", [Online], available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05ijmipu.pdf> (Accessed 4 February 2022).
2. Vlasjuk, O.S. (2016), Nacional'na bezpeka Ukrainy: evolucija problem vnutrishn'oi' polityky [National Security of Ukraine: Evolution of Domestic Policy Problems], NISD, Kyiv, Ukraine.
3. Vonsovych, O.S. (2017), "National security of Ukraine in the conditions of modern geopolitical changes", Naukovyj visnyk Dyplomatychnoi' akademii' Ukrainy, vol. 24 (2), pp. 18—24.
4. Tsyba, V. T. (2000), Sotsiologiya osobystosti: systemnyy pidkhid (sotsial'no-psykholohichnyy analiz) [Sociology of personality: a systematic approach (sociopsychological analysis)], MAUP, Kyiv, Ukraine.
5. Savich, A. S. (2014), "European programs of formation of information space of the EU", available at: <http://vmv.kyumu.edu.ua/v/p09/12.pdf> (Accessed 10 May 2022).
6. Marchuk, E. (2001), Ukraina: nova paradigma postupu: analitichne doslidzhennya [Ukraine: a new paradigm of progress: analytical research], Avallon, Kiev, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 15.06.2022 р.*